

Svjedočanstvo hrvatskog književnika Gabrijela Cvitana iz jeseni 1944.

JERE JAREB
Zagreb, Republika Hrvatska

Hrvatski književnik Gabrijel Cvitan (1904.-1945.) bio je zarobljen od partizana kod Rakovog potoka u kamionu koji je vozio civile iz Karlovca u Zagreb na 14. rujna 1944.¹ U zapisniku preslušavanja od 28. studenoga 1944. Cvitan kaže, "Prvo sam bio raspoređen u dopunski bataljon VII. divizije, a nakon 4 dana upućen sam u II brigadu II bataljon I. četu kao borac. Do 11. XI. proveo sam u četi, te sam učestvovao u nekoliko manjih borbi i jednoj većoj prilikom zauzimanja Majura.... 11. XI. postao sam ratni dopisnik za II. brigadu. Na toj dužnosti ostao sam dok nisam pozvan ovamo na saslušanje".² Opunomoćenik OZN-e II. brigade u svom dopisu od 22. studenoga 1944. upućenom opunomoćeniku OZN-e VII. divizije ima nešto drugačiju kronologiju. Prema tom dopisu Cvitan je došao u II. brigadu, I. četu II. bataljona na 2. listopada, dakle osamnaest dana poslije zarobljavanja, a prije dolaska u II. brigadu, "saslušan je od OZN-e za Kordun i Pokuplje".³ To saslušavanje nije sačuvano ili ga pak nisam uspio pronaći.

Opunomoćenik OZN-e II. brigade u već spomenutom dopisu od 22. studenoga 1944. tvrdi, da je Cvitan bio borac, "sve do par dana, kada je uzet za dopisničara brigade".⁴ Cvitan pak na preslušanju od 28. studenoga 1944. kaže da je 11. studenoga postao, "ratni dopisnik za II. brigadu".⁵

U vremenu zarobljavanja Gabrijela Cvitana već je postojala uhodana zamjena zarobljenih ili utamničenih partizana i komunista sa zarobljenim njemačkim i hrvatskim vojnicima i civilima. Te su zamjene počele u ljeto 1942. i trajale su sve do konca rata. Prva osoba s partizanske strane zadužena

¹ Vlastoručno pisan životopis Gabrijela Cvitana od 23. studenoga 1944., objavljen ovdje kao dokument 2.

² Zapisnik saslušanja Gabrijela Cvitana od 28. studenoga 1944., objavljen ovdje kao dokument 3.

³ Dopis opunomoćenika OZN-e II. udarne brigade opunomoćeniku OZN-e VII. udarne divizije od 22. studenoga 1944., objavljen ovdje kao dokument 1.

⁴ Isto.

⁵ Vidjeti predhodnu bilješku 2.

za zamjenu bio je Vladimir Velebit. Njega je na toj dužnosti, valjda u proljeće 1943., zamijenio Marijan Stilinović. Sredinom 1943. Stilinovića je naslijedio Josip Brnčić, a krajem ožujka 1944. došao je na tu dužnost Boris Bakrač i ostao na tom položaju do konca rata. Brnčić je imao legitimaciju i "punomoć Vrhovnog štaba" na ime Stanko Perović, a Bakrač na ime Ivo Žuljević. U ožujku 1944. dogovorom između njemačkog generala u Hrvatskoj Edmunda Glaise von Horstenaua i partizanskog Vrhovnog štaba bila je izabrana Pisarovina kao neutralna zona za zamjenu zarobljenika i utamničenika. Bakrač tvrdi da, "neutralnost zone Pisarovine bila je tokom čitavog perioda zamjene dosta striktno poštivana od objiju strana".⁶ Bakrač nadalje tvrdi, "Po mojoj gruboj evidenciji bio sam za to čitavo vrijeme (od ožujka 1944. do svibnja 1945.) oko 25 puta u Zagrebu, dok je oko 12-15 zamjena izvršeno bez odlaska u Zagreb, u Pisarovini. Znači da je tih kontakata moglo da bude oko 40". Bakrač nastavlja, "Ne znam isto tako za točan broj zamjenjenih drugova. Po mojem računu moglo ih je biti oko 800-900".⁷ Bakrač također tvrdi, "Poslije svake zamjene ja sam redovito obavještavao o svim njenim detaljima Glavni štab Hrvatske".⁸

Gabrijel Cvitan bio je u partizanskom zarobljeništvu oko tri mjeseca. U Zagrebu se u krugu njegove obitelji i prijatelja smatralo da je mrtav. Njegov prijatelj Vinko Nikolić piše, "Zarobljen kroz nekoliko mjeseci nije se za nj ništa znalo, proglašen je bio mrtvim i mi smo ga već bili oplakali. Na Učiteljskom domu u Zagrebu za njega 'mrtva' vijala se crna zastava. Nakon svega, on se pojavio živ i zdrav u Zagrebu".⁹

Nije poznato iz dostupnih dokumenata tko je započeo zamjenu Gabrijela Cvitana. Je li to bila hrvatska ili partizanska strana? Svakako proces zamjene započeo je 19. studenoga 1944. dopisom opunomoćenika OZN-e VII. udarne divizije upućenom opunomoćeniku OZNE-e II. udarne brigade iste divizije, kojim se traži da im se uputi Gabrijel Cvitan, učiteljski nadzornik. Cvitan je bio upućen opunomoćeniku OZN-e VII. udarne divizije vjerojatno 23. studenoga jer je toga dana napisao svoju biografiju priloženu dopisu opunomoćenika II. udarne brigade od 22. studenoga.¹⁰ Opunomoćenik OZN-e VII. udarne

⁶ Boris BAKRAČ, "Razmjena ratnih zarobljenika i uhapšenika na području Pisarovine", *Treća godina narodno-oslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka: Historijski arhiv u Karlovcu*, Zbornik 8, Karlovac, 1977., 845-847, cijeli članak, 845-865. Bakrač je napisao taj članak na temelju sjećanja i nekoliko dokumenata koje je sačuval. Dokumente je predao tadašnjem arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu, odnosno Hrvatskog instituta za povijest, koji je svoj arhiv predao 1990-ih godina Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. U historiografiji problem zamjene zarobljenika i zatvorenika nije uopće obrađen. U jednom mi je razgovoru iz ljeta 1997. general Vladimir Velebit rekao da ima napisanih oko 150 stranica o zamjenama u kojima je sudjelovao.

⁷ Isto, 847.

⁸ Isto, 850. Predpostavljam da je sačuvan arhiv Glavnog štaba Hrvatske i da je u njemu sačuvana građa o zamjenama.

⁹ Vn. [Vinko NIKOLIĆ], "Čija je pjesma 'Na Kordunu grob do groba'?", *Hrvatska revija* (Barcelona), god. 31., sv. 1., ožujak 1981., 134, cijeli članak. 134-137.

¹⁰ Vlastoručno pisan životopis Gabrijela Cvitana od 23. studenoga 1944. i dopis opunomoćenika OZN-e II. udarne brigade od 22. studenoga 1944., objavljeni ovdje kao dokument 1. i 2.

brigade predao je Cvitana III. odsjeku OZN-e za Hrvatsku. Predstavnik III. odsjeka OZN-e za Hrvatsku, M. Javorski, preslušao je Cvitana 28. studenoga i dostavio zapisnik preslušavanja IV. odsjeku OZN-e za Hrvatsku, primljenom 1. prosinca 1944.¹¹ Dakle, 1. prosinca 1944. sve je bilo sređeno s partizanske strane za Cvitanovu zamjenu.

Boris Bakrač navodi da je izvršio dvije zamjene u prosincu 1944. i to 4. i 20. prosinca.¹² Prema tome se može sa sigurnošću zaključiti, da je Gabrijel Cvitan bio predan hrvatskim vlastima 4. ili 20. prosinca 1944. Bakrač također navodi, da je među značajnim zamjenama bio i "tabornik Cvitan".¹³ Međutim u ovdje objavljenim partizanskim dokumentima Cvitan se uvijek naziva učiteljskim, školskim nadzornikom.

Vinko Nikolić navodi, da mu je Cvitan poslije povratka u Zagreb pričao, da su ga partizani "pokušali okriviti, da je za svoju pjesmu o Poglavniku ("On je došao") dobio za nagradu od vlasti kuću, jer nisu mogli zamisliti, da bi onaj iskreni rodoljubni zanos, kada naša zemlja dobiva svog narodnoga vladara, mogao nadahnuti pjesnika rodoljuba – bez ikakva materijalna interesa".¹⁴

Poslije povratka iz partizanskog zarobljeništva u Zagreb u prosincu 1944. Cvitan je nastavio svoj rad u ministarstvu narodne prosvjete do konca rata. Povlačio se je iz domovine u svibnju 1945. u grupi novinara. Napustili su Zagreb u većem teretnjaku (veliki Mann) 6. svibnja 1945. i stigli u Celje. Prešli su austrijsku granicu kod Dravograda rano ujutro 8. svibnja i stigli u Klagenfurt prije podne istoga dana. Tri ili četiri dana kasnije, dakle 11. ili 12. svibnja, nekoliko osoba iz te grupe, među njima i Cvitan, napustili su Klagenfurt s istim teretnjakom i otišli u Krumpendorf, mjesto u predgrađu Klagenfurta. Stjepan Hrastovec, koji je s njima stigao u Klagenfurt i nije otišao u Krumpendorf, tvrdi, da se za Cvitana i grupu koja je otišla u Krumpendorf, "nikada poslije toga ništa nije čulo. Ime ni jednog od njih nije se nigdje u emigraciji pojavilo. Prema tome se postavlja pitanje: da li su oni uopće ikada i stigli do Krumpendorfa? Može biti, da su ih na putu zaustavile savezničke patrole i izručile partizanima, ili su naišli na kakvu od partizanskih grupa, koje su također tih dana okolo grada kružile, a onda se nije teško dosjetiti, što im se moglo dogoditi. Ako su pak i stigli u Krumpendorf, možda su odanle kasnije bili ukrncani u vlak, koji ih je tobože trebao odvesti u Italiju, ali je negdje kod Jasenovca [Jesenica?] skrenuo u Jugoslaviju".¹⁵

¹¹ Zapisnik saslušanja od 28. studenoga 1944. s priložima, objavljeni ovdje kao dokumenti 3., 4. i 5.

¹² B. BAKRAČ, n. dj., 850.

¹³ *Isto*, 849.

¹⁴ V. NIKOLIĆ, *nav. članak*, 134. Cvitanova pjesma, "On je došao", objavljuje se ovdje kao dokument 5. Bila je priložena zapisniku preslušanja od 28. studenoga 1944.

¹⁵ Pannonicus (Stjepan HRASTOVEC), "O nestanku Gabrijela Cvitana", *Hrvatska revija* (Barcelona), god. 31., sv. 3., rujan 1981., 540-541. Stjepan Hrastovec mi je osobno rekao, da se on krije pod pseudonimom Pannonicus. Hrastovec navodi, da su uz Cvitana otišli u Krumpendorf Branko Paunović, Branko Klarić i novinar Babić iz osječkog *Hrvatskog lista*. Mirko Meheš pisao mi je iz Pariza, dok sam živio u Klagenfurtu u Austriji, dakle prije prosinca 1951., da su u grupi

Mislim, da je potrebno dodati još jedan podatak o Cvitanu koji nije spomenut u dokumentima. Gabrijel Cvitan kao nadzornik pučkih škola putovao je Hrvatskom i zabilježio narodnu pjesmu "Na Kozari" Objavio ju je, možda prvi, u proljeće 1944.¹⁶ Ne znam je li za tu objavljenu verziju te pjesme znala Maja Bošković-Stulli, koja se je bavila hrvatskim narodnim pjesmama nastalim tijekom Drugoga svjetskoga rata.

Potrebno je dodati nekoliko riječi uz dokumente koje ovdje objavljujemo. Cvitan je na saslušanju opisao rad i organizaciju hrvatskog ministarstva narodne prosvjete. Naveo je vodeće osobe koje su radile u ministarstvu ali nije naveo *točno* promjene naziva ministarstva i ministre koji su vodili to ministarstvo. Tijekom rata ministarstvo je doživjelo dvije promjene u nazivu. Na 16. travnja 1941., kada je bila imenovana prva hrvatska državna vlada, ministarstvo je nazvano ministarstvo bogoštoljla i nastave, očito prema nazivu istoimenog odjela banske vlasti od 1868. do 1918. Prema zakonskoj odredbi od 24. lipnja 1941. o hrvatskoj državnoj vladi poslovi bogoštoljla preneseni su u ministarstvo pravosuđa. Reorganizirana hrvatska državna vlada od 30. lipnja 1941. imala je ministarstvo nastave i ministarstvo pravosuđa i bogoštoljla. Zakonska odredba o hrvatskoj državnoj vladi od 10. listopada 1942., na temelju koje je istog dana imenovana nova hrvatska državna vlada, imala je ministarstvo narodne prosvjete umjesto ministarstva nastave. Dakle, ministarstvo narodne prosvjete postoji od 10. listopada 1942. do konca rata.

Dr. Mile Budak bio je ministar bogoštoljla i nastave odnosno nastave od 16. travnja do 2. studenoga 1941., kada je bio imenovan poslanikom u Berlinu. Istoga dana, 2. studenoga 1941., profesor Stjepan Ratković, rektor Više pedagoške škole u Zagrebu, bio je imenovan državnim tajnikom ministarstva nastave i kao takav vodio je poslove ministarstva do 2. ožujka 1942., ali u isto vrijeme bio je ministar nastave u zamjenu dr. Mirko Puk, ministar pravosuđa i bogoštoljla. Ratković je bio imenovan ministrom nastave 2. ožujka 1942. i na tom položaju ostao do 10. listopada 1942. Dr. Mile Starčević imenovan je ministrom narodne prosvjete 10. listopada 1942. i na toj dužnosti ostao do 11. listopada 1943., kada ga je naslijedio dr. Julije Makanec i na tom položaju ostao do konca rata. Dr. Makanec je bio član HSS i kao takav je postao gradonačelnikom Bjelovara prije travnja 1941. Kao gradonačelnik Bjelovara sudjelovao je u pobuni hrvatskih vojnika protiv jugoslavenske vojske i u proglašenju samostalne hrvatske države u Bjelovaru 8. travnja 1941.

Cvitan je također dao kratki pregled rada hrvatskih pedagoga, književnika i novinara koji su tijekom Drugog svjetskog rata živjeli u Zagrebu. Bez sumnje podaci predstavljaju prilog kulturnoj povijesti ratne hrvatske države.

Slijede dokumenti.

koja se je odvezla u Krumpendorf bili također Franjo Trbuha i Ivan Cerovac, novinari dnevnika *Nova Hrvatska*, Stanislav Polonijo, novinar tjednika *Ustaša* i Florio Livić, tajnik dnevnika *Hrvatski narod*.

¹⁶ Objavio sam faksimil Cvitanove verzije te pjesme iz *Hrvatske Smotre* (Zagreb), br. 3.-4., ožujak-travanj, 1944. u mojem članku, "Hrvatska narodna pjesma 'Na Kozari grob do groba'", *Hrvatska revija* (Barcelona), god. 31., sv. 3., rujan 1981., 538., cijeli članak 538.-539.

1.

*DOPIS OPUNOMOĆENIKA OZN-E II. UDARNE BRIGADE
OPUNOMOĆENIKU OZN-E VII. UDARNE DIVIZIJE OD 22.
STUDENOGA 1944.¹⁷*

OZN-a
II-Ud-brigade VII.Ud.divizije
Ob.broj 15/ 1944
22. IX. [XI.] 1944.

Opunomoćniku OZN-e VII.ud.divizije

U vezi dopisa od 19.XI. 1944.brz [bez] broja, upućujemo vam druga Cvitan Gabrijela, učiteljskog nadzornika.

On je k nama dosao 2. X. i bio je borac 1. cete II. bataljona sve do pred par dana, kada je uzet za dopisnicara brigade.

U ceti kao borac pokazao se vrlo dobar. Drugovi su ga zavolili i imali uvidjavnost prema njemu kao starijem covjeku. On se javljao uvijek kao dobrovoljac na duznosti. U borbi se pokazao dobar, a bio je u 6 borbi, gdje se pokazao dobar.

On izjavljuje da u partizane zelio doci na poziv nasih politicara koji su trazili učiteljsko osoblje na oslobodjeni teritorij. Dosao je ipak zato jer je na «sluzbenom putu» od strane Samoborskog Odreda ponudjen da ide u partizane- nasto je pristao. Zapravo zarobljen je.

U jedinici se nije pokazao da bi politicki stetno djelovao. Zna dobro ciljeve nase borbe. Ranije nije dosao na oslobodjeni teritorij jer nije bio vezan sa nikim iz NOP-a, kako izjavljuje.

Isasao je 14. IX. na oslobodjeni teritorij.

Prilaze se njegova biografija.

Prije dolaska k nama saslusan je kod OZN-e za Kordun i Pokuplje.

Smrt fasizmu 'Sloboda Narodu!

Opunomocnik OZN-e
zastavnik:

[Podpis nečitljiv, ćirilicom. Možda: N. Čurković]

[Na poledini dopisa:]

PS. Mi smo misljenja da bi ga trebalo dati Okr.N.O.O-u na raspolaganje kao učitelja. On je poslan na krace vrijeme radi provjerenja.

Traženi Jandrić Antun i Ćosić Tvrtko nenalaze se u našoj brigadi.

Šifru Li-Ka sam uništio.

¹⁷ HDA, RSUP SRH, SDS, šifra 30, OZNA za Hrvatsku, redni broj 93., kutija 38. Ova šifra ima 44 kutije.

2.

*VLASTORUČNO PISAN ŽIVOTOPIS GABRIJELA CVITANA
OD 23. STUDENOGA 1944.¹⁸*

Gabrijel Cvitan

Rođen sam 11. XII. 1904. u Zatonu kod Šibenika kao zadnje dijete siromašnih težačkih roditelja. Do dvadesete godine krčio sam, kopao vinaru i nadničario sa starijom braćom. Onda položih ispit za malu maturu i upisah se u 1. razred preparandije u Šibeniku, koju sam završio 1928. god. s odličnim uspjehom.

Poslije odsluženja vojnog roka (Škole rez. peš. i art. oficira) u Sarajevu počeo sam učiteljevati po raznim selima, najprije u Imotskom kotaru, onda u Bosni, pa opet u Dalmaciji. Premještan sam više puta po potrebi, jer sam ondašnjim režimima bio politički nepoćudan, iako sam kao učitelj uvijek odlično ocjenjivan. God. 1935. i 1938. glasovao sam za listu Dra Mačeka, dok sam do 1928. bio pristaša zemljoradničke stranke. Kao takav, još kao seljak, osnovao sam u rodnom selu "Jugoslavensku seljačku čitaonicu".

Stvaranjem banovine Hrvatske postavljen sam početkom 1940. za školskog nadzornika u Splitu, za kotar II., gdje sam razvio veliku akciju za gradnju škola i pobijanje nepismenosti. Bio sam i povjerenik «Seljačke sloge».

Od 1928. politički sam pripadao H.S.S. i bio poštovalac Ante Radića, o komu sam u nekoliko navrata i pisao. Inače kao učitelj bavio sam se prvenstveno školom i proširivanjem stručno pedagoškog znanja. Ali to sam radio i u staleškim učiteljskim društvima. Naravno, da sam svaku akciju, osobito zadrugarstvo, pomagao po selima. Bavio sam se i literarnim radom i pisao po raznim listovima. Moji članci uvršteni su u školske čitanke u zagrebačka i beogradska izdanja. U stručnim časopisima napisao sam nekoliko pedagoških članaka. Radi svega toga bio sam poznat među učiteljstvom.

Rat 1941. zatekao me u Splitu na dužnosti školskog nadzornika. U Split su došli Talijani i ja sam bio "prebačen" preko granice. Tako sam dospio u Omiš, odakle sam koncem 1941. preselio u Zagreb i bio premješten na Ministarstvo prosvjete, kao školski izvjestitelj (referent) za Dalmaciju. Na toj dužnosti pomagao sam svima učiteljima bez razlike. Učitelje pravoslavce sam štitio i nisam dao [da] ih se premješta. Za jednu grupu učitelja Srba kninskog kotara izradio sam prijedlog da se povrate u službu i da im se isplate zaostale novčane prinadležnosti.

Učitelje partizane pomogao sam također koliko sam mogao nastojeći da im obitelj prima platu, s motivacijom, da su "prisilno odvedeni".

Kako sam od prije bio u glavnom odboru staleške organizacije Saveza hrvatskih učiteljskih društava, tako sam na želju učitelja preuzeo vođenje Saveza, da

¹⁸ Isto. Rodno selo Gabrijela Cvitana, Zaton kod Šibenika, odužilo se svome sinu 1990-tih godina nazvavši središnji seoski trg njegovim imenom, Trgom Gabrijela Cvitana.

sačuvam imovinu učiteljstva. Izdavao sam «Smilje» najstariji dječji časopis za djecu, komu sam neko vrijeme bio i urednik. Ovaj list je rado priman od djece i učiteljstva, jer kad su imali njega nisu morali primati naturavani list «Ustaška uzdanica».

Kao nadzornika kod ministarstva često su me slali po inspekcijama jer stariji nisu htjeli ići. Tu sam mojim izvještajima zaštitio mnoge naše učitelje, koji su bili optuživani kao partizani.

Početak ove godine organizirao sam skupljanje hrane po školama u Slavoniji za djecu iz Dalmacije. I tu mi je bilo prebačeno, da skupljam za partizane, jer je sva hrana otišla na otoke i primorje. Za N.D.H. sam vidio, da je tvorevina Njemačke, ali sam kao činovnik nastojao da u svom djelokrugu pomognem narodu i učiteljstvu koliko mogu.

Narodni oslobodilački pokret simpatizirao sam odavna, jer sam došao do zaključka, da jedino u federativnoj Jugoslaviji mogu doći naši narodi do smirenja, sreće i napretka. Nisam se mogao odlučiti, da idem u partizane, jer sam osim svoje obitelji (žene i dvoje djece) pomagao roditelje i braću, koji su neko vrijeme svi bili u talijanskom logoru na Molatu, a kuće im spaljene.

U partizane sam došao 14. IX. 44. kada je samoborski partizanski odred ustavio civilni kamion, u kome sam se vozio, kod Rakovog Potoka, na putu Karlovac Zagreb. Pitali, tko će ostati s njima i ja sam izjavio, da ostajem.

23. XI. 1944.

Gabrijel Cvitan

3.

*ZAPISNIK SASLUŠANJA GABRIJELA CVITANA
OD 28. STUDENOGA 1944.¹⁹*

Z A P I S N I K

o saslušanju druga Cvitan Gabriela, školskog nadzornika, zarobljenog po partizanima dana 14.IX.1944., sastavljen u III odsjeku OZNE za Hrvatsku dana 28.XI.1944.

Kratka biografija:

Rodjen sam 11.XII.1904. u Zatonu kod Šibenika. Otac Dunko umro, majka Mika rođ. Dukić, oko 80 g. živi u Zatonu. Brat Mate, 52 g., zemljoradnik, živi u Zatonu, Ivo, 50 g., zemljoradnik takodjer u Zatonu. Sestra Anka udata Mrša, udovica u Zatonu, Zorka Martinović, živi u Zatonu. Žena Kristina rođ. Šakić, živi u Zagrebu, 44 g. stara, učiteljica pučke škole na Kaptolu. Djeca: Davor, 14 g., djak, Dalibor, 10 g., djak.

Svršio sam pučku školu u Zatonu, položio 4 razreda srednje škole sa malom maturom u Šibeniku i pohađao Učiteljsku školu u Šibeniku. Po odsluženom vojnom roku u školi rezervnih oficira u Sarajevu, bio namješten kao učitelj u Cista Provu /Imotski kotar/, gdje sam bio 4 godine. Zatim sam premješten u Podgradinu /kotar Livno/ služio 1 godinu dana, poslije u Vodicama /kotar Šibenik/ 1 godinu dana, Desne /kotar Metković/ 1 god., Betina /kotar Šibenik/ 4 godine. 1940. godine postavljen sam za školskog nadzornika u Splitu II., gdje sam ostao do sloma Jugoslavije. Za vrijeme NDH, t.j. koncem 1941. bio sam premješten u Zagreb i namješten kod Ministarstva narodne prosvjete, gdje sam bio do dana zarobljavanja po partizanima.

Zarobljen sam po partizanima 14.IX.1944. kod Rakovog Potoka 18 km udaljeno od Zagreba. Sa mnom je bilo još civila koji su putovali u Zagreb i pošto su nas partizani pitali tko želi ostati u partizanima, ja sam dobrovoljno pristao da ostanem. Prvo sam bio rasporedjen u dopunski bataljon VII. divizije, a nakon 4 dana upućen sam u II brigadu II bataljon I. četu kao borac. Do 11.XI. proveo sam u četi, te sam učestvovao u nekoliko manjih borbi i jednoj većoj prilikom zauzimanja Majura. Nastojao sam da se prilagodim životu u jedinici i da medju borcima partizanima steknem drugove i prijatelje, što sam kako mi se čini i uspio. 11.XI. postao sam ratni dopisnik za II. brigadu. Na toj dužnosti ostao sam dok nisam pozvan ovamo na saslušanje.

Prosvjetne ustanove i njihov rad u NDH:

Kao školski nadzornik, a naročito kao činovnik ministarstva prosvjete imao sam prilično uvid u rad prosvjetnih ustanova u NDH, kao i u probleme pred

¹⁹ Isto. Kopija ovog zapisnika bila je poslana IV. odsjeku OZN-e za Hrvatsku i na vrhu te kopije rukom je zapisano: «IV odsjek Zap. 14/1.XII.1944.» Ta je kopija sačuvana, isto, redni broj 102, kutija 39.

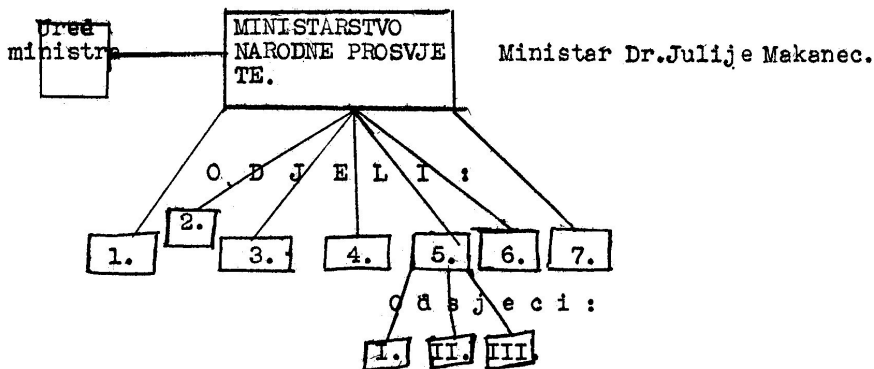
kojima su se te ustanove nalazile, pa ću nastojati da to što konciznije u ovom zapisniku iznesem.

NDH naslijedila je prilično sredjene prosvjetne ustanove i veliki prosvjetni aparat od Banovine Hrvatske, odnosno bivše Jugoslavije. Prosvjetni rad u NDH po mom mišljenju uglavnom je produženje prosvjetnog rada iz Banovine, uz napomenu, da su sav konstruktivni rad obavljali stari prosvjetni organi, uglavnom politički nezainteresirani za ustaški pokret, dok su ustaše sa svoje strane postavljanjem povjerljivih ljudi na visoke položaje za ministre i odjelne proćelnike uglavnom unosili ustaški duh u prosvjetne ustanove i koliko su to mogli i kontrolirali rad starih prosvjetnih organa.

Današnje ministarstvo narodne prosvjete u početku NDH zvalo se Ministarstvo bogoštovlja i nastave, jer su njemu bili pridjeljeni vjerski poslovi. Kasnije je bogoštovlje odjeljeno i predano Ministarstvu pravde, a ministarstvo se tada zvalo Ministarstvo nastave. Misleći da je taj pojam uzak, jer označava samo školstvo /nastavu/, a ne šire narodno prosvjećivanje, prozvalo se prije više od godinu dana Ministarstvo narodne prosvjete. Ono je podijeljeno na 7 odjela. Odjeli se dijele na dva ili tri odsjeka, a odsjeci po potrebi na pododsjek. Na čelu ministarstva je ministar, na čelu odjela proćelnik, na čelu odsjeka i pododsjeka nadstojnik. U odsjecima rade izvjestitelji /referenti/.

Kod službene prepiske Poglavnik odredjuje, ministar naredjuje, proćelnik odlučuje, nadstojnik rješava.

Ministarstvo u skici izgleda ovako:

Kako smo spomenuli ministarstvo narodne prosvjete dijeli se na 7 odjela i to: 1./ Ured za hrvatski jezik – proćelnik prof. Izidor Škorjać. 2./ Odjel za visoko školstvo – proćelnik prof. Pavao Tijan. 3./ Odjel za srednje školstvo – proćelnik prof. Djuro Subotić. 4./ Opći odjel – proćelnik prof. Jozo Pavelić. 5./ Odjel za pućku nastavu – proćelnik učitelj Mate Orešković. 6./ Odjel za njemaćko školstvo – proćelnik prof. Hühn. 7./ Odjel za narodno prosvjećivanje – proćelnik Mihovil Katanec.

Ured ministrov vodi profesor Ivo Perić. Tu se rješava sve ono što je upućeno lićno na ministra, u dogovoru sa odnosnim odjelima, uglavnom povjerljive stvari.

Odjeli se dijele na odsjeke, a odsjeci na pododsjeke prema potrebi. Uglavnom svaki odjel imade: opći odsjek i odgojno-obučni odsjek /organizacija nastave/, a opći odsjek se dijeli na dva pododsjeka: upravno-administrativni i osobni /personalni/. Upravno-administrativni rješava bolovanja, dopuste, unapređenja, umirovljenja itd., a osobni namještenja, premještanja itd. Još postoji i brojidbeni pododsjek /statistika/, dok je pismohrana /arhiv/ zajednička za cijelo ministarstvo. Računski su odsjeci spojeni. Tako za pučko školstvo i srednjo školstvo vodi poslove jedan računsko-gospodarski odsjek, a za čitavo ministarstvo postoji računovodstvo ministarstva prosvjete u rangu odjela, koje rukuje po predviđenom budgetu.

Prvi ministar u NDH bogoštovlja i nastave bio je Mile Budak, za koga su napisane školske knjige za pučke škole i dat prvi program pučkih škola. Promjene koje su onda unesene u novi školski program najviše se tiču tumačenja istorije, jer su pojedine metodičke jedinice izmjenjene i dodate nove u duhu NDH. Još su velike promjene učinjene u jeziku, uzet je korijenski pravopis, a mnoge su riječi, do tada upotrebljavane u službenoj prepisci, proskribirane. Za njegovo vrijeme bio je i državni tajnik, profesor Marko Veršić, klerikalno-ustaški orjentiran. Državni tajnik je uglavnom pomoćnik ministra, i nadgleda administrativne poslove. Poslije Marka Veršića došao je za državnog tajnika u ministarstvu prosvjete profesor Stjepan Ratković, poznati školski stručnjak koji je od pučkog učitelja došao do rektora visoke pedagoške škole. Kad je Budak bio smijenjen s ministarstva i otišao kao poslanik u Berlin, Ratković je postao ministar. Od njega se kao stručnjaka mnogo očekivalo, ali ništa nije dao. On je smijenjen i naslijedio ga je Dr. Mile Starčević. Starčević je prigodom dolaska Mandićeve vlade takodjer otišao, jer je radio na suradnji sa HSS, a to se nije ostvarilo. Njega je naslijedio današnji ministar Dr. Julije Makanec.

Dr. Julije Makanec.

Za vrijeme Jugoslavije bio je gimnazijski profesor i poznat kao pisac, nacionalistički orjentiran. Za vrijeme prevrata našao se u Bjelovaru, gdje je organizirao razoružanje jugoslavenske vojske i preuzimanje vlasti. O tome se sam u štampi hvalio. Za vrijeme NDH u početku je bio pročelnik za odgoj ustaške mladeži, a kratko vrijeme prije nego je postao ministar postavljen je za sveučilišnog profesora na Filozofskom fakultetu. Kao ministar istakao se na polju ustaške «promičbe», dok u samoj nastavi nije donio ništa novog.

Pročelnici:

1./ Prof. Izidor Škorjač bio je odjelni predstojnik Banovine Hrvatske. HSS-ovac – radićevac po uvjerenju. Vodi Ured za hrvatski jezik u duhu datih mu smjernica, a koje se poklapa s njegovim uvjerenjem kao radićevcem. S njime u istom uredu radi Rudolf Herceg. Bivši predsjednik “Seljačke Sloge” i ideolog HSSa pomirio se s time da bude obični činovnik kod svog sumišljenika Škorjača, a u službi ustaške Hrvatske. Ne znam da li je pristupio nominalno ustaškom pokretu, vidjao sam ga uvijek pristojno obučenog, kako ide u gostione. Da se s nekim od HSSovaca sastajao nije mi poznato.

2./ Prof. Pavao Tijan. Na mjesto pročelnika za visoko školstvo došao je pred kratko vrijeme poslije odlaska Murgića. Murgić se istakao kao ustaški propagator i pisac članaka u "Hrvatskom narodu", "Novoj Hrvatskoj" i "Spremnosti", nastojeći pomiriti nauk Ante Radića i ustaštvo, te dokazati da je poglavnik nasljednik politike Braće Radića. On je došao u sukob sa velikim brojem profesora na sveučilištu zbog smjenjivanja koja su u njegovo vrijeme vršena, te je zbog nepopularnosti i nekih ličnih incidenata smjenjen i namješten u muzeju u Zagrebu. Njegov nasljednik prof. Tijan, mlad čovjek, klerofašistički orijentiran, piše članke uglavnom literarne sadržine u "Spremnosti". Suradjivao je u Hrvatskoj enciklopediji i u "Hrvatskom narodu".

3./ Prof. Djuro Subotić – pročelnik za srednje školstvo. Ranije je bio upravitelj gimnazije u Srijemu, a doveo ga je Makanec kao svog čovjeka. na mjesto prof. Vukelića Milana /?/, koji je bio prije njega, koji je surov, bezobrazan i antisocijalan čovjek i zbog svog ponašanja bio nemoguć na tom položaju.

4./ Prof. Jozo Pavelić²⁰ – pročelnik za opći odjel. Brat poglavnikov, nježna i plašljiva pojava, bio ranije pisar, a na to je mjesto postavljen samo zato da mu se dade neki položaj, jer ovaj odjel nema naročito odgovoran i veliki posao, te vodi samo računa o činovništvu u zgradi Ministarstva prosvjete. Kad poglavnik hoće da kaže za nekoga da je ni za što, kaže "taj je kao moj brat Jozo".

5./ Mate Orešković – pročelnik odjela za pučku nastavu. On je jedini od svih pročelnika na ovom položaju od prvog dana NDH. Po zanimanju je učitelj, ali je za vrijeme Jugoslavije bio radi svog ustaškog rada otpušten iz službe i proveo je nekoliko godina kao činovnik kod šumske industrije. S osobljem u ministarstvu, koje je u njegovom odjelu, vrlo je prijazan i dopušta im slobodu rada. Učitelji ga prilično vole, jer nastoji svakom ugoditi u pitanju mjesta, ako može. Ne boji se da ću mu se što predbaciti, jer kao starom ustaši njemu se vjeruje. Desna mu ruka u pučkoškolskim poslovima je njegov zamjenik i tajnik – učitelj Luka Milinković. Milinković je također Ličanin. Kako je Milinković bio za vrijeme Jugoslavije neprestano u službi, i pozna dosta učitelja, to se Orešković u svemu s njim savjetuje. i obično je onako kako njih dva zaključuje.

6./ Prof. Hühn – pročelnika za njemačko školstvo uopće ne poznam. Ovaj odjel radi u posebnoj zgradi, ima svoj posebni budget i nema nikakvog doticaja s nama, jedino kad se radilo kada o podjeli školskog područja škola i namještaja u mjestima gdje su izmješana hrvatska i njemačka djeca. Kod toga bi obično bili samo pročelnici.

7./ Odjel za narodno prosvjećivanje nije imao u zadnje doba pročelnika, a ranije je bio Mihovil Katanec. Za njega znam da je rodom iz Bačke i bio je aktivan za vrijeme Banovine Hrvatske kao HSSovac. Skupljao je etnografsko blago bačkih Hrvata. Dužnost pročelnika vrši Čedomil Jo, profesor. O ovom odjelu, kao i ljudima ne znam mnogo, jer rade u posebnoj zgradi u Donjem gradu, dok smo mi u gornjem gradu. Uz ostale poslove, ovaj odjel izdaje časopis "Prosvjetni život", u kojem se nalazi bibliografija svega što je kroz mjesec

²⁰ Izručen od Engleza 18. svibnja 1945. u skupini predsjednika vlade dr. Nikole Mandića i dr. Mile Budaka. Strijeljan kod Škofje Loke na Titov rođendan 25. svibnja 1945.

dana štampano u NDH, a i neki važniji članci, koji su izašli u bilo kojem listu u NDH.

Ivo Perišić, nadstojnik ministrovog ureda, ubjedjeni je ustaša, koji nastoji popuniti sva odgovorna mjesta povjerljivim ljudima, po mogućnosti ustašama.

Nadstojnici: nadstojnik općeg odsjeka odjela za pučku nastavu je Nikola Toth, umirovljeni školski nadzornik za vrijeme Jugoslavije, kad je bio kao nacionalista otpušten. Za vrijeme NDH reaktiviran je. On je isto ubjedjeni ustaša, bavi se glazbom i vodi glazbena društva, kao na pr. «Turopoljac» i «Radić». On je glavni faktor kod seljačkih pjevačkih društava u Hrvatskoj.

Muhamed Balić, nadstojnik organizacije nastave kod pučkoškolstva. Po svom naziranju iskazuje se kao Hrvat-nacionalista, ali nije ustaša.

Jozo Ivezić, nadstojnik personalnog pododsjeka, po svom naziranju je HSSovac-desničar, bliz ustašama.

Ivo Jagodić, nadstojnik upravno administrativnog pododsjeka, dobar je činovnik stručnjak, Hrvat, više vanstranački. Na tom je mjestu još od Banovine Hrvatske.

Mate Sudeta, nadstojnik u pododsjeku statistika. Dobar je činovnik i kao stručnjak bio je dugo godina u ministarstvu u Beogradu referent za Savsku Banovinu. Za Banovine Hrvatske došao je u Zagreb i sada se još nalazi na tom mjestu.

Izvjestitelji: Branko Sabolić, ustaški orjentiran, iako mislim da nije organiziran. Osobni izvjestitelj.

Miško Sabolek, izvjestitelj je još od Banovine Hrvatske za gradnju škola. Stari HSSovac i danas. Za vrijeme Jugoslavije bio otpušten iz službe neko vrijeme.

Zlatko Ognjanovac, izvjestitelj za školske vrtove, ustaša.

Ivo Stuparić, ima godina za penziju, HSSovac.

Ivo Petelka i Ivo Pevalek, bili su Jugoslaveni. Banovina Hrvatska uzela ih je kao dobre stručnjake u školskim pitanjima, Petelku za pravno-administrativne poslove, a drugoga za odmjerivanje mirovine.

Branko Majcen, izvjestitelj za unapređenje, bio Jugoslaven, ali ostavljen kao marljiv činovnik.

Slavko Majcen, katolički orjentiran, došao za izvjestitelja kao vrlo marljiv činovnik.

Dragutin Brkić, bio je školski nadzornik u Šibeniku i po dolasku Talijana, došao na ministarstvo za osobnog izvjestitelja.

Pašo Trto, musliman. Kao takav je došao na ministarstvo. Osobni izvjestitelj za Bosnu.

Res Koretić, izvjestitelj za reaktiviranje. Drži se potpuno neutralno.

Velimir Radošević, osobni izvjestitelj, HSSovac.

Nikola Živković, osobni izvjestitelj za Dalmaciju, HSSovac-desničar.

Omer Šuljak, nadzornik za škole za defektnu djecu. Došao na to mjesto kao Musliman, stric Alije Šuljka.

Mato Božičević dobar je školski stručnjak za školske čitanke i druga pučkoškolska pitanja. HSSovac.

Po mom mišljenju pozicije ustaša na Ministarstvu prosvjete nisu nikada bile solidne. Oni su pokušavali postavljanjem svojih ljudi na odgovorne položaje, unijeti ustaški duh u osoblje ministarstva prosvjete, kao i u samu nastavu, ali su svi njihovi planovi pali u vodu, jer provedeni preko starih izvjestitelja, oni su dobili drugi oblik, nego što su to ustaše želile. U stvari HSS je imao na ministarstvu prosvjete mnogo jače pozicije, nego ustaše. Po svemu mi

HSSovci: izgleda da je rad HSSovaca u Ministarstvu prosvjete bio organiziran, no sama organizacija nije mi poznata, niti mi je poznato odakle su im dolazile direktive, ali mi se čini, da su dolazile iz vana. Što se Rudice Hercega tiče, njegov je ugled postao minimalan, može se reći, da danas nitko ne drži do njega i do njegovih riječi. Koliko znam, od svih HSSovaca najživlji i najaktivniji bio je Dr. Pernar, koga sam više puta sreo na ulici u pratnji dva mladića iz njegove tjelesne straže. Čuo sam da se govori po Zagrebu, da se kod Košutića često održavaju sastanci vidjenijih HSSovaca, koje ustaše toleriraju, jer se govorilo, da će HSSovci svaki čas ući u vladu i na tim sastancima se tražilo soluciju u ustaško-HSSovskim odnosima.

Imao sam priliku svega u dva navrata čitati HSSovačke letke i to koncem 1943. i početkom 1944. godine. Letci su bili nejasnog sadržaja, vidjelo se da HSS nema još jasne orijentacije, pozivalo se u njima na Mačeka kao autoritet u zemlji, citiralo pojedine vanjske listove, koji su pisali o Mačeku i hvalilo Dr. Krnjevića kao predstavnika Hrvatske u inozemstvu. Također sam čitao jedan broj "Pravice" i jedan broj "Doma", HSSovačkih listova, koji izlaze ilegalno umnoženi na šapirografu. U listovima se spominje Jugoslavija, zatim Hrvatska država u slobodnoj Jugoslaviji i o HSS kao jedinjoj koja može dovesti do sreće i blagostanja i reda u Hrvatskoj. Spominje se Saveznike, no izbjegava pisanje o Rusiji. Jedan od ovih letaka našao sam na stolu u Učiteljskom domu ispod spisa, a drugi mi je dao svećenik [dr. Ante Krešo] Zorić u društvu svećenika [Grge] Roglića i [dr. Ive] Guberine. Mnogi govore u Zagrebu, da HSS ima čvrste veze sa Kaptolom, koji ga

- financijski potpomaže i daje zaštitu nekim ljudima, HSSovački orjentiranim. Koliko sam čuo i letci koje HSS izdaje, štampaju se na Kaptolu na šapirografu «Katoličke akcije». U vezi s jednim letkom, koji je objavljen, ustaše su pozvali na odgovornost neke ličnosti sa Kaptola, jer je ustanovljeno, da je letak umnožen na šapirografu svećenika [dr. Pavla] Jesiha, koji je vodio «Katoličku akciju». Svećenstvo nema jedinstvenog stava, ali koliko je meni poznato u vrhovima, t.j. u samom Kaptolu nisu za ustaše. Mnogo se po Zagrebu govori, da je Kaptol anglofilski raspoložen, da pomaže i suradjuje sa HSSovcima. Sam Stjepinec [!] u nekoliko navrata eksponirao se protiv ustaša, te znam da je povodom njegove propovijedi poslije pokorničke procesije za mir, u kojoj je Dr. Stjepinec indirektno osudio ustaška nasilja, bilo polemike u javnosti u štampi o tome, te da mu je Dr. Julije Makanec oštro odgovorio. Kasnije su se izmirili. Govori se da Kaptol teži stvaranju katoličkih podunavskih država /Savezne države/ i da u tom smislu preko Rima /Vatikana/ Dr. Stjepinec i njegov krug održavaju vezu i vode razgovore s Englezima. Znam da je veći broj svećenika izbjeglica ustaški raspoloženih vrlo nezadovoljno [nezadovoljan] na Kaptol, jer ih zapostavlja, a sva bolja mjesta daje Slovencima, koji su jugoslavenski, a neki i partizanski orjentirani.
- Pod vodstvom Kaptola organizacija Križara kao i druge ustanove katoličke akcije koliko mi je poznato u opozicionom su stavu prema ustaškom pokretu. Poslije odlaska dr. Ive Protulipca koji je prvo vodio «Hrvatski junak», križarska organizacija je znatno oslabila.
- Anglofili: Filip Lukas, predsjednik Matice Hrvatske, koliko sam čuo spada u predstavnike uglednije anglofilske struje u Zagrebu.
- U ovaj krug spada i profesor Vinko Krišković, poznati šekspirolog, koji često putuje iz Zagreba u Švicarsku. U ovo društvo spadaju po mom mišljenju Ivan Meštrović, dr. Marko Tarle, inž. [dr. Mirko] Lamer.
- «Puč» Koliko sam ja čuo u pripremi puča učestvovali su Babić, Stepinac, Lorković, Vokić i krugovi vodstva HSS. Veli se da su spomenuti tražili preko Vatikana od Engleza da ih saveznici priznaju kao ratujuću silu pod uslovom da stupe u oružanu borbu protiv Nijemaca na strani saveznika. Hrvatska je po njihovom mišljenju trebala ostati samostalnom državom, makar u smanjenom obliku /bez Bosne i Hercegovine/ demokratski uređena, dok bi se o granicama povelili pregovori sa Srbima. Pošto saveznici nisu na ovo pristali, jer pored narodno-oslobodilačkog pokreta ne bi bilo zgodno da priznaju još jedan pokret u našoj zemlji, namjere pučista bile su onemogućene i kolovodje pohapšene. O svemu ovome obavješten sam slučajno na putu.

Pedagozi: Poznajem veći broj pedagoga, s kojima sam poslovno dolazio u dodir, od kojih znam da su nacionalistički orjentirani slijedeći: Dr. Vlado Petz, profesor pedagogije na sveučilištu, Stjepan Pataki, bivši «Stevan» i «liberalac».

Najveći broj pedagoga, koji pišu članke i rasprave, drži se neutralno. To su od glavnijih: Josip i Mato Demarin, Marijan Petras, Marijan Koletić, Vladimir Filipović, Martin Robotić, Joso Rukavina, Mato Božičević, Zlatko Špoljar.

Pedagozi, koji su maknuti s položaja za NDH: Ante De Francesci, Vuk-Pavlović, Josip Baugut.

Moj politički i književni rad:

U mladosti sam bio orjentiran jugoslavenski i sve do 1928. g. propagirao sam preko čitaonica itd. jugoslavenstvo, a na izborima glasao sam za zemljoradničku stranku. Poslije ubojstva Stjepana Radića, kada je čitava zemljoradnička stranka u Šibeniku prešla u HSS na čelu s Dane Škaricom i ja sam pristupio HSSu i u tom duhu politički djelovao. Među HSSovcima u Šibeniku uživao sam priličan ugled, jer sam suradjivao u njihovoj štampi, posjećivao više zborova, na nekim čak i govorio i koristio im savjetima. Kasnije sam postao povjerenik «Seljačke Sloge» za kotar Šibenik. U tom svojstvu saradjivao sam s Rudicom Hercegom, koji mi je uvijek izgledao čudnim čovjekom, i do koga nisam nikad ništa držao. 1940. godine povodom mog odlaska u Split za školskog nadzornika više sam se bavio školskim, nego političkim pitanjima.

Počeo sam pisati 1930. godine, kad je moja pjesma «Suze» objavljena u «Jadranskoj Vili». Zatim su moje stvari objavljivane u «Evoluciji», «Božićnici», kalendaru «Napredak», «Omladini», kalendaru «Sv. Ante», «Danici», «Hrv. Smotri». Pisao sam pjesme i kraće prozne sastave, uglavnom crtice i kraće novele iz seljačkog života. Za vrijeme NDH nastavio sam sa pisanjem članaka i pjesama, koje su objavljivane u raznim listovima. Najviše sam pisao o moru u vezi s gubitkom Dalmacije i Primorja, zatim neke lirske stvari, dječje pjesme i priče i jednu pjesmu poglavniku, koju sam napisao godine 1941., a koja je objavljena u «Hrvatskom narodu» i drugim listovima. Tu sam pjesmu napisao u vrijeme dok sam mislio da sa uspostavom «nezavisne» nastupaju sretniji dani, za hrvatski narod. Školske 1942./43. godine postao sam urednikom dječjeg lista «Smilje», na kojoj sam dužnosti ostao do dana zarobljavanja.

Jesi li bio učlanjen u ustaškom pokretu?

U veljači 1943. godine, da bi mogao preuzeti imovinu Saveza učiteljskih društava zajedno s Učiteljskim domom, jer je prijetila opasnost da to propadne, a po nagovoru nekih učitelja HSSovaca

i demokrata, potpisao sam pristupnicu u ustaški pokret, ali kako nisam plaćao članarinu, niti položio zakletvu, niti udovoljavao članskim obavezama, čuo sam da sam iz članstva izbrisan.

Što imaš još izjaviti?

Iako nažalost kasno, upoznao sam ideje Narodno-oslobodilačkog pokreta, koji jedini može donijeti smirenje, sreću i napredak našim narodima, odlučio sam svojom voljom, ukoliko me se primi, pristupiti tom pokretu, jer tu je po mom mišljenju mjesto svakom poštenom sinu ove zemlje. Bilo gdje da budem raspoređen, nastojat ću udovoljiti dužnostima prema tom pokretu, jer znam da su to istovremeno obaveze prema narodu, i hrvatskoj domovini. Drugo nemam više ništa da izjavim.

Zaključeno.

Saslušao:

M. Javorski, v. r.

Izjavio:

G. Cvitan, v. r.

4.

DODATAK ZAPISNIKU SASLUŠANJA GABRIJELA CVITANA²¹

PEDAGOZI: STIPE MAŽAR, profesor, bio je neko vrijeme u uredu ministra i vodio povjerljive stvari. Nisam opazio daje bio zagriženi ustaša, čak je znao baciti koji vic na račun Nijemaca. Ima više od godine dana da je otišao s ministarstva i sad je profesor u Zagrebu. O pedagogiji nije ništa pisao, bar ja nisam opazio.

MATE LOVRAK poznati dječji pisac, sada učitelj u Zagrebu. Pisao je za vrijeme Jugoslavije i dobre pedagoške članke. Za vrijeme NDH – koliko znam – ništa nije štampao iz pedagogije.

STJEPAN KRANJČEVIĆ, umirovljeni učitelj u Zagrebu, pisao je prije o pedagogiji braće Radića. Za NDH ne piše.

Još su napredni pedagozi Ramizo [Ramiro] i Zoran Bujas.

KNJIŽEVNICI: Književni život u Zagrebu dosta je kvantitativno bujan. Izašlo je mnogo knjiga, naročito u "Hrvatskom bibliografskom izdavačkom zavodu", koga vodi Mate Ujević, gdje se štampa Hrvatska enciklopedija i enciklopedija za mladež pod nazivom "Znanje i radost". U ovom zavodu su mnogi hrvatski stari, pa i noviji pisci doživjeli tiskanje, svojih cjelokupnih djela u divot izdanjima.

Od važnijih književnika spominjem ove:

²¹HDA, RSUP SRH, SDS, šifra 30, OZNA za Hrvatsku, redni broj 102, kutija 93. Dodatak je sačuvan jedino uz kopiju saslušanja poslano IV. odsjeku OZN-e za Hrvatsku.

MIROSLAV KRLEŽA živi u Zagrebu povučeno i ne vidja se vani. Za NDH ništa nije štampao, niti mu se djela nalaze u knjižarskim izlozima.

MILE BUDAK izdao velik broj knjiga i najavio još nekoliko. Sadržaj je uglavnom iz ličkog života, pa se u nekim djelima ponavlja. Najjači je u "Ognjištu".

ANTE BONIFAČIĆ pročelnik ministarstva vanjskih poslova za kulturne veze s inostranstvom, važi kao književnik ustaškog-nacionalističkog gledanja. U tom smislu piše eseje o kulturnom stvaranju Hrvata. Jedan takav esej je štampan [kao] knjižica na stranim jezicima.

LJUBO VIZNER [WIESNER] naš poznati artista, matoševac, vrlo malo piše. Urednik je revije Zagreb-Berlin, koja povremeno izlazi i propagira tako zvanu "Novu Evropu". Tamo se gotovo u svakom broju nalazi njegovo "pismo iz Berlina".

ZLATKO MILKOVIĆ I VINKO NIKOLIĆ su ustaški dužnostnici i osrednji književnici. Izdali su svaki po nekoliko knjiga. Kao nacionalističko ustaško štivo smatra se Milkovićeve "Tamnica", dosta slab roman o tamnovanju Hrvata nacionalista za vrijeme Jugoslavije, i Nikolićeva knjiga "Nacionalno u književnosti". Tu su skupljeni svi njegovi članci što je po časopisima pisao o tom problemu.

MILAN BEGOVIĆ stari maestro je tip kozmopolitskog književnika, koji takve probleme rješava u svojim dramama i romanima, kao što je nekada isto radio u lirici. Njegove drame se mnogo daju vani. Za politiku se, mislim, ne interesira.

TIN UJEVIĆ je osebujna pojava u našoj književnosti koji je najbolje uhvatio naš tvrdi i opori jezik i postao majstor rime i izraza. Javlja se po nekad svojim zagonetnim pjesmama. i esejima. U mladosti bohem sada se smirio kao činovnik. Politikom se, veli, ne bavi.

GUSTAV KRKLEC iz Beograda za NDH prešao u Zemun, gdje je postao urednik lista "Graničar". U Zagrebu mu je ove godine izašla knjiga soneta /33/ "Darovi za Bezimenu", artistski savršena a kritičari vele i "književno vrlo uspjela". Krklec je stari majstor stiha.

DOBRIŠA CESARIĆ, FRANO ALFIREVIĆ, NIKOLA ŠOP, DRAGUTIN TADIJANOVIĆ I OLINKO DELORKO važe kao odlični pjesnici. I to Cesarić kao pjesnik filosof koji je povučen u sebe, Alfirević pjesnik mora i Primorja, Šop čisti lirik s kršćanskim nazorom kao dvojnjak francuskog pjesnika Francisa Jamesa, Tadijanović pjesnik zemlje /za NDH vrlo malo piše/ Delorko njeguje klasičnu formu po ugledu na romanske književnike... Za njihovu političku orijentiranost ne znam.

Jedino znam da su svi u državnoj službi. Delorko je na ministarstvu vanjskih poslova i skupa s dr. Brankom Livadićem urednik «Hrvatske Revije». Cesarić i Tadijanović važe više kao liberalci od ostale trojice.

VLADIMIR KOVAČIĆ, MARIJAN MATIJAŠEVIĆ I VLADISLAV KUŠAN pjesnici su i pisci s drugih područja, Tko [Tako] je Kovačević [Kovačić] kazališni kritičar «Nove Hrvatske». Matijašević koji je bio kulturni ataše u Slovačkoj dobio je za dramu ovogodišnju Demetrovu nagradu, dok je Kušan dobar likovni kritičar i esejista. O tom je štampao jednu knjigu. On također živi samo za svoju umjetnost. Sva trojica važe kao dobri Hrvati. Da li je koji od njih upisan u ustaški pokret nije mi poznato.

IVAN LENDIĆ[,] Jeronim Korner[,] BRANKO KLARIĆ I SIDA KOŠUTIĆ važe kao katolički književnici. Ivo Lendić koji je dugo vremena bio kod veleposlanstva u Rimu u zadnje doba ništa ne štampa, dok je iz Rima povremeno slao po koji prilog za kulturnu rubriku u Hrvatskom narodu. Ostala trojica dosta rade. Naročito se cijene djela Side Košutić.

U ovu grupu spadaju i književnici oko «Društva Sv. Jeronima», koje štampa knjige za puk, pod uredništvom JOSIPA ANDRIČA književnika i dobrog poznavaoča slovačkog kulturnog života. Tu možemo ubrojiti i dva pisca kritičara LJUBU MARAKOVIČA I PETRA GRGČA. Prvi je poznati kritičar koji prati svu evropsku štampu i književnost sa svog katoličkog smjera a drugog smatraju najboljim poznavateljem narodne pjesme i o čemu je u zadnje doba napisao tri knjige. Njihovo političko gledanje ravna se prema ostalim katoličkim krugovima, naročito kaptolu.

ANTE NIZITEO I VINKO KOS su pjesnici svog smjera. Prvi južnjak mediteranac, a takva mu je i poezija, drugi mekani Medjumurac, koji u poeziju svoju unosi mnogo snova i svježih slika. Niziteo je do kapitulacije Italije bio u Rimu /kao i Lendić/ dok je Kos dugo vremena bio zapovjednik «ustaške uzdanice» ustaške organizacije za djecu osnovnih škola, i urednik istoimenog lista. U zadnje doba vodi «dječji grad» njegova tvorevina za djecu i mnogo piše o Medjumurju. Kos je ustaša dok za Nizitea ne znam.

VJEKOSLAV MAJER, STEPKO TRONTL I ANTE DEAN pisci su iz zagrebačkog života u zadnje doba ne baš osobito plodni. Majer je od njih najjači ne piše više svoje humorističke stvari, koje su se rado čitale. Rekli su mi da vodi dobru trgovinu. Za njega ne znam kako politički osjeća, dok Trontl i Dean su skloni ustašama.

ZVONIMIR REMETA, MARA ŠVEL I MILA MIHOLJEVIĆ pišu samo prazne stvari /romane i novele/. Remeta je oživio

psihološki roman na svoj osebujan način. To je mlad pisac i za oba svoja romana dobio je nagrade. Izašao je iz katoličkih redova, ali ide svojim putem. Švelova opisuje slavonske prilike površno, dok Miholjevićeva je dobar pisac realista, koja izvrsno zapaža sve pojave i mnogo obećava.

SLAVKO KOLAR jedan od prvaka hrvatske proze, za NDH koliko znam nije ništa pisao već su mu stara djela ponovno štam-pali, čujem da je prešao na oslobođeni teritorij.

LJUBO BABIĆ je ne samo vrstan slikar već i vrlo dobar pisac eseja o slikarstvu. Štampao je nekoliko knjiga. Smatraju ga liber-alcem.

DR. ANTE BARAC, ALBERT HALER I STANKO GAŠPAROVIĆ su kritičari više liberalnog smjera. Barac i Haler su sveučilišni profesori. Prvi se bavi više historijskom kritikom, a drugi estet-skim problemima po ugledu [na] Talijana Crocea. Gašparović je mlad čovjek koji mnogo piše, ali se njegovi zaključci ne cijene previše. Njemu je sličan TON SMERDEL koji registrira svaku knjigu, s tom razlikom, da pisce kršćanskog karaktera povoljnije ocjenjuje. Politički sva četvorica važe kao ispravni Hrvati, premda je Barac bio neko vrijeme u logoru, u početku NDH.

NOVINARI: Novinara mnogo manje poznam nego književ-nost više pratim. Drugo što novinari pišu pod šifrom ili uopće ne potpisuju članaka. Vodeća su u Zagrebu tri lista dnevnicu "Hrvatski narod" i "Nova Hrvatska" i tjednik "Spremnost". Nedjeljom mjesto dnevnika izlaze u malom formatu "nedjeljne vijesti" s nadnevkom od ponedjeljka. Još izlazi šaljivi tjednik "Šilo", dnevnik "Gospodarstvo" koji obradjuje gospodarska pitan-ja i "Hrvatski radnik".

Ravnatelj "Hrvatskog naroda" je MARKO ČOVIĆ, ustaša, koji više puta piše i uvodne članke. U nedjeljnim brojevima uvodne članke piše IVO BOGDAN, šef Pavelićeve "promičbe", za koga vele da je sposoban novinar. Još piše političke članke MATIJA KOVAČIĆ, koji je bio šef "promičbe" prije Bogdana.

Ravnatelj "Nove Hrvatske" je VILIM PEROŠ, ustaša. I on piše uvodne članke u svom listu, samo se njegovi članci ne cijene mnogo. U Novoj Hrvatskoj piše političke članke i neki "Šaravanja". /Dr. Božo Šarkanj/ Do pisanja N. H. politički se ne drži mnogo. To je više list za gradske i pokrajinske vijesti. I nju čitaju najviše neustaše i protivnici ustaša. Smatra se nekako kao nastavak "Novosti" nekadanjih. Hrvatski narod je više politički ustaški list.

Tjednik "SPREMNOST" što uredjuje TIJAS MORTIDŽIJA [MORTIGIJA] poznati ustaša, mnogo se čita jer donosi revijalno gradivo i nastoji sa svog stanovišta dati odgovor na sva pitanja.

U Spremnosti osim Tijasa Mortidjije često piše političke članke MILIVOJ MAGDIĆ, SAVO ŠTEDIMLIJA i ANTE CILIGA. Magdić polemizira sa marksizmom, Štedimlija /Crnogorac/ neke vrste je stručnjak za balkanska pitanja, osobito četnička, dok Ciliga piše o Rusiji gdje je boravio 10 godina. /Štampao je mislim neku brošuru "10 godina u Rusiji"/.

U "Spremnosti" kao i u drugim novinama javlja se niz književnika i publicista, ne samo iz Zagreba već niz pokrajinskih pisaca. Nova Hrvatska donosi često u pomanjkanju građiva i političke radio vijesti i prikaze famoznog DANIJELA CRLJENA ustaškog "promičbenjaka" /jer je Bogdan državni/ do kojih malo tko drži i kod ustaša samih, "NEDJELJNE VIJESTI" uređuje IVO MRAKOVČIĆ koji pod svojim imenom vrlo malo piše. A same novine donose samo službene vijesti i bilo kakove članke, samo da se ispuni prostor.

"Šilo" uređuje i izdaje poznati humorist JOŽČENKO /Josip Blažina/ po zvanju pop. On nastoji na svoj način humorom poslužiti naziranju NDH.

I drugi satirik Humorist "SATIRICUS" /MILIVOJ KERN-MAČKOVIĆ[/] izdaje povremeno u svojoj režiji "Satiricus" u malim sveskama, gdje donša svoje i strane humoristične crtice. "Hrvatski radnik" bavi se radničkim pitanjima u NDH. Tu političke članke piše više puta povjerenik Radničke komore – Vjekoslav Blaškov, poznati ustaša.

"Gospodarstvo" se bavi samo gospodarskim problemima kod nas, u Evropi i u svijetu. Politički pregled prenaša samo kratko iz drugih novina. U zadnje doba dosta se čita u Zagrebu.

Još izlazi "Šport" ili športske novine, koje ja malo čitam, jer se športom ne bavim.

Ovo bi bilo uglavnom sve što znam o tome.

5.

*PJESMA GABRIJELA CVITANA O POGlavNIKU
IZ TRAVNJA 1941.²²*

Pjesma o poglavniku, prilikom njegovog dolaska u Hrvatsku 12. IV. 1941.:

“ON JE DOŠAO”

On je došao, jer doći je morao,
Da pobere plodove iz brazda,
Koje je vlastitom rukom duboko zaorao.
On je došao da za vjekove sazda,
Slobode naroda hram,
Kojeg je temelje, kroz brige i patnje,
Udario sam.
Stupio je na mučeničko tlo Hrvatske svete
Uz zvuku uskrsnih zvona,
Uz kliktaj milijona,
I vapaj ognjišta naših.
Za njegov dolazak prolistali su gajevi,
Cvijetom se okitili svi krajevi,
Zamirisali puti i živice,
I povratile se ptice.
Od Petrove Gore kroz osam stoljeća
Nije bilo sretnijeg proljeća
Do ovoga – o kom s radošću žubore vode –
Proljeća slobode.
Naše vile – sad više ne cvile.
Naše rane – sad su oplakane.
Sviću dani – suncem obasjani,
Okićeni i srebrom i zlatom.
Duh je smiren Šestinskog lava,
Stari snovi postali su java
Hrvatska je vraćena Hrvatom.
On je došao, sad je među nama
Slobode naše gordi zatočnik
On, naš poglavnik.

Gabriel Cvitan.

---

²² Isto. Pjesma je sačuvana jedino uz kopiju zapisnika saslušanja poslanu IV. odsjeku OZN-e za Hrvatsku.

SUMMARY

This document brings forward the testimony of Gabrijel Cvitan (1904-1945), a Croatian writer who was captured by the Partisans towards the end of 1944. Cvitan was in Partisan captivity for about three months. After an exchange carried out in December 1944, Cvitan returned to Zagreb and resumed his position in the Ministry of National Education until the end of the war. He retreated from the homeland in May 1945 among a group of journalists. He disappeared in Austria and he was no longer heard from in emigration.